

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Нормативно-правові гарантії реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України серед масиву конституційно-правових займають провідне місце. Це пояснюється тим, що в конституційно-правових нормах містяться положення, які є базисними для всього механізму правового регулювання. У них містяться керівні засади, що стосуються спрямування всього суспільного й державного життя на ефективний і сталий розвиток. Ці гарантії становлять собою об'єктивне право як сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується здійснення, охорона й захист прав і свобод людини і громадянина. Вони закріплені в Конституції України, галузевому законодавстві й у міжнародно-правових актах. Нормативно-правові гарантії реалізації основних прав і свобод індивідів виступають гарантіями, що встановлені в нормах права.

Дослідженням нормативно-правових гарантії реалізації колективних політичних прав і сво-

бод громадян України займалися такі видатні вчені, як Т.М. Заворотченко, О.Г. Кушніренко, Т.М. Слінько, Ю.М. Тодика [Див.: 1; 6; 8] та ін. Але у своїх працях вони лише частково торкалися проблеми закріплення таких гарантії. Тому існує нагальна потреба вивчення структури системи цих нормативно-правових гарантії, а також джерел, у яких вони знайшли своє втілення. З урахуванням вищевказаних обставин метою цієї статті є висвітлення системи нормативно-правових гарантії реалізації колективних політичних прав і свобод осіб, які проживають в Україні, в аспекті належного забезпечення цих прав. Це має не тільки теоретичне, а й практичне значення, може позитивно вплинути на подальше дослідження останніх, а також об'єктивно сприяти вдосконаленню механізму їх реалізації.

Головне місце серед досліджуваних нормативно-правових гарантії посідають норми-принципи, «які, як правило, мають основоположний характер і багато

з яких знаходяться в першому розділі Конституції України» [8, с.25]. Норми-принципи – це правові приписи, які виражають і закріплюють принципи права. Отанні становлять собою звернені до учасників суспільних відносин незаперечні вимоги, як правило, загального характеру, що відбивають сутність окремих видів відносин і зумовлюють загальнопрямованість змісту права.

На думку автора, правові приписи, які виступають гарантими реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина, можна поділити на 3 групи. Це норми-принципи: а) що виходять із загально-правових принципів права (непорушності прав і свобод людини, гарантованості її прав та свобод, свободи, справедливості, гуманізму, рівності, демократизму, законності, спільної відповідальності людини й держави); б) галузеві (принципи поділу влади, верховенства Конституції України та ін.); в) спеціальні, які виступають гарантими певного колективного політичного права громадян України (наприклад, принципами організації й діяльності об'єднань громадян є добровільність, рівноправність їх членів-учасників, самоврядування, гласність, вільність у виборі напрямків своєї діяльності, вирішення питань діяльності об'єднань громадян на зборах усіх членів або представ-

ників членів об'єднання тощо).

Юридичні обов'язки поряд з нормами-принципами та юридичною відповідальністю виступають необхідним компонентом оптимальної взаємодії держави й особистості, без яких неможливі ні збалансована правова система, ні ефективне правове регулювання, ні чіткий правопорядок, ні інші прояви суспільного життя. Вони виступають умовами нормально функціонування конституційних інститутів управління похідними процесами, підтримки стійкості і стабільності в суспільстві, законної перешкоди на шляху сваволі, хаосу, неорганізованості, деструкції і всього того, що заважає нормальному розвитку суспільства [1, с.8].

Обов'язки, що виступають гарантіями реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України за суб'єктами їх виконання можна поділити на: а) обов'язки самих носіїв цих прав. Щодо вищевказаних прав такі обов'язки виконують забезпечувальну функцію. Як справедливо підкреслює Л.І. Летнянчин, забезпечувальна функція обов'язків крім усього іншого яскраво виявляється в тому, що здійснення багатьох конституційних прав і свобод було б неможливим чи ускладненим, якби сама особа не виконувала окремі колективні обов'язки [3, с.45]; б) інших осіб не заважати реалізовувати колек-

тивні політичні права. Ці обов'язки ґрунтуються на нормі ст. 68 Конституції України, яка забороняє кожному посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; в) держави, що ґрунтуються на положенні, закріпленому в ст. 3 Конституції, відповідно до якого утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, і поділяються на прями й опосередковані.

Юридична відповідальність, як одна з форм відповідальності соціальної, посідає особливе місце в системі нормативно-правових гарантій реалізації колективних політичних прав і свобод особи.

Специфіка відповідальності за порушення останніх полягає в тому, що вона реалізується переважно в межах не конституційного права, а в інших галузях – кримінального, адміністративного, трудового, цивільного права. Юридична відповідальність органів і посадових осіб настає: (1) за неналежне виконання покладених на них функцій і повноважень чи зловживання останніми на шкоду реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина і (2) за протидію участі громадян у здійсненні їх колективних політичних прав.

На рівні Конституції України закріплено короткий зміст дослі-

джуваних прав, межі їх здійснення і спрощена процедура реалізації. Детальніше цей механізм відбивається в поточному законодавстві.

Як зазначав Ю.М. Тодика, проблемою конституційного права є те, що реалізація багатьох норм матеріального права не забезпечена належним чином процесуальними нормами. Адже тільки тоді повною мірою запрацює механізм конституційно-правового регулювання й конституційно-правової відповідальності [7, с. 192]. У цьому аспекті процесуальні гарантії виступають як передбачена законодавством система умов і засобів організаційно-процедурного характеру, які регламентують порядок, форми й методи реалізації прав та свобод людини і громадянина. На жаль, на сьогодні деякі колективні політичні права і свободи залишаються для більшої частини громадян України недостатньо гарантованими в конституційно-правовому полі, оскільки бракує законодавчо встановленої процедури їх здійснення (наприклад, порядок проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій регулюються актом, який було прийнято ще за радянських часів і який багато в чому суперечить Конституції України, а це, у свою чергу, викликає чимало запитань на практиці).

Нормативно-правові гарантії знаходять місце в певних джерелах (формах) права, якими є міжнародно-правові акти, внутрішньодержавні нормативно-правові акти й ті, що приймаються судовими установами України.

Міжнародно-правовими актами, що містять гарантії реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина виступають ратифіковані Україною декларації й пакти, в яких закріплені вихідні положення і стандарти в цій царині і які є взірцем для світових держав. Останні ж повинні зафіксувати вищевказані стандарти в національному законодавстві й розвивати їх з метою найефективнішого гарантування зазначених прав і свобод своїх громадян.

Головне місце серед джерел права в країнах романо-німецької правової сім'ї, до якої належить також Україна, посідають нормативно-правові акти, якими є Конституція, закони й підзаконні нормативно-правові акти.

Конституція України, як Основний Закон держави, знаходиться на вищій сходинці серед чинних нормативно-правових актів. Конституційні норми-гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина, з нашого погляду, можна класифікувати на ті, що проголошують загальні гарантії вищевказаних прав і ті, що містять спеціальні гарантії реалі-

зації колективних політичних прав. Спеціальні гарантії безпосередньо спрямовані на забезпечення останніх і розміщені в другому розділі Конституції. Загальними вважаються такі, що опосередковано спрямовані на забезпечення прав та свобод і містяться в I розділі Конституції України, де знаходяться норми, що закріплюють основи конституційного ладу, саме який і відіграє важливу роль у гарантуванні прав та свобод людини і громадянина.

Закон – це нормативно-правовий акт, прийнятий в особливому порядку парламентом чи народом шляхом референдуму, що безпосередньо виражає волю самого народу, є первинним правовим актом всієї правової системи, має вищу юридичну силу й регулює найбільш важливі суспільні відносини.

На нашу думку, законодавчі акти, що містять нормативно-правові гарантії реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України, слід класифікувати наступним чином: 1) профільні – ті, що безпосередньо закріплюють і визначають зміст, порядок реалізації й гарантії здійснення цих прав; 2) супутні – ті, що прямо не встановлюють порядку використання колективних політичних прав і свобод громадян України, але наявність яких є запорукою реального їх здійснення. Вони, у свою чергу, поділяються

на ті, що закріплюють статус (а) носіїв вищевказаних прав і свобод і (б) інституцій, які виступають гарантими реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України; 3) інші закони – ті, що передбачають санкції за порушення колективних політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні, а також умови, за яких можливе обмеження цих прав.

Різновидом законодавчих актів є підзаконні нормативно-правові акти, що приймаються на підставі й на виконання законів. Підзаконними актами, що містять норми, які закріплюють гарантії реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України, є укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти міністерств та багато інших підзаконних нормативно-правових актів.

Ведучи мову про нормативно-правові гарантії реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні, окремо слід сказати про акти, що приймаються Конституційним Судом та Верховним Судом України. Наприклад, 1 листопада 1996 р. було прийнято постанову Пленуму Верховного Суду України №9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [2, с.386-393], в якій говориться: оскільки Конституція, як зазначено в її ст.8, має найви-

щу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати її як акт прямої дії. Судові рішення повинні ґрунтуватись на Основному Законі й чинному законодавстві країни, яке не суперечить йому.

Остання теза дозволяє вирішити на практиці питання щодо застосування Конституції або законів України, зокрема, визначити, яким є порядок проведення масових мирних заходів: сповіщальним (як це вимагає ст.39 Конституції) чи дозвільним (на якому наголошує Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» [5, 2003. – №3. – Ст. 663]). Відповідь, вважаємо, звичайно, має бути на користь Конституції України, хоча відповідні державні органи й органи місцевого самоврядування чомусь ідуть іншим шляхом.

Конституційний Суд України – важлива ланка механізму правової охорони Конституції й закріплених у ній основних прав і свобод людини. Деякі його акти можуть містити конституційно-правові норми. Ідеться про рішення,

які приймаються ним з питань невідповідності нормативно-правових актів Конституції й законам України. Прикладом останнього може служити рішення Конституційного Суду України у справі про утворення політичних партій в Україні від 12 червня 2007 р., №2-рп/2007 [4; 2007. – №54. – ст.2183].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що нормативно-правові гарантії реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні потребують подальшого вдосконалення. По-перше, треба внести зміни до

чинної Конституції або прийняти нову, де чіткіше б зазначалися інституції та їх повноваження щодо забезпечення реалізації колективних політичних прав і свобод людини в Україні. По-друге, слід привести у відповідність до Конституції всі інші нормативно-правові акти. По-третє, необхідно прийняти закони, яких вимагає Конституція, щодо гарантування реалізації колективних політичних прав та свобод людини і громадянина (приміром, Закон України «Про збори, мітинги, вуличні походи, демонстрації, пікетування та інші мирні масові заходи»).

Список літератури: 1. *Заворотченко Т.М.* Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02/ ІДП НАН України. – К., 2002 – 19 с. 2. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одиссей, 2003. – 432 с. 3. *Летнянчин Л.І.* Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія. – Х.: Вид. СПД ФО Валпнярчук Н.М., 2006. – 256 с. 4. Офіційний вісник України. 5. Систематичне зібрання чинного законодавства України. 6. *Слінько Т.М., Кушніренко О.Г.* Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні. Навч. посіб. – Х.: Арсис, 1998. – 189 с. 7. *Тодыка Ю.Н.* Конституция Украины: проблемы теории и практики. – Харьков: Факт, 2000. – 608 с. 8. *Тодыка Ю.Н.* Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина: Учеб. пособ. – Харьков: Фолио: Райдер, 1998. – 292 с.

Надійшла до редакції 22.10.2007 р.